

УДК 351.82:614.2

О. Штогрин

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Обґрунтовано підходи до формування завдань державного управління у сфері репродуктивного здоров'я населення України. На основі аналізу проблем репродуктивного здоров'я уточнено та запропоновано основні системні підходи щодо репродуктивного здоров'я та його теоретико-методологічних характеристик. Виділено комплекс медико-психологічних, соціо-гуманітарних та політико-правових проблем у сфері репродуктивного здоров'я, тісно пов'язаних із державним управлінням у сфері репродуктивного здоров'я в Україні.

Ключові слова: державне управління, репродуктивне здоров'я, захист репродуктивного здоров'я, правове забезпечення репродуктивного здоров'я.

На сучасному етапі розвитку України загальнодержавного значення набувають проблеми репродуктивного здоров'я населення країни. Демографічна ситуація в Україні, соціально-економічні процеси, які нерозривно пов'язані із нарощенням людського потенціалу, засвідчують, що репродуктивне здоров'я стає фактором національної безпеки, запорукою ефективної економічної та соціальної політики держави. Основним критерієм цього має бути виважена державна політика у сфері збереження репродуктивного здоров'я, яка формується та реалізується з урахуванням досвіду зарубіжних країн на засадах українського законодавства, що стосується репродуктивного здоров'я.

Державна політика у сфері збереження репродуктивного здоров'я має визначальний вплив на досягнення позитивних змін у збереженні і поліпшенні репродуктивного здоров'я усіх верств населення, підвищення ефективності та якості управління лікувально-профілактичною сферою, забезпечення репродуктивних прав громадян та допомогу у реалізації репродуктивних функцій в умовах трансформації соціально-економічних відносин за рахунок удосконалення організації галузі. Демографічні показники, низький рівень народжуваності та високий, у порівнянні з Європейськими країнами рівень смертності, показують недостатньо ефективний стан заходів у сфері охорони репродуктивного здоров'я. Тому особливої значущості на сьогодні набувають дослідження, що присвячені аналізу ролі державного управління у сфері охорони репродуктивного здоров'я, формуванню принципів та методів такого управління.

Репродуктивна політика, а також комплекс проблем, пов'язаних із нею, були предметом досліджень багатьох українських вчених. Зокрема, державне регулювання охорони репродуктивного здоров'я в Україні ґрунтовно дослідив С. Мокрецов. Теоретичні та методологічні підходи до визначення репродуктивного здоров'я та планування сім'ї розкривають І. Назарова, Н. Посипкіна. Проблемам державного регулювання якості репродуктивного здоров'я в Україні присвятила свої праці І. Корінчевська. Деякі аспекти правового забезпечення репродуктивного здоров'я в Україні дослідила І. Сенюга. Удосконалення механізмів державного управління у галузі охорони здоров'я в Україні у контексті суспільних потреб стало предметом наукової розробки Н. Солоненко та інших дослідників. Стан репродуктивного здоров'я в Україні

висвітлили Н. Жилка, Т. Іркіна, В. Стешенко. Окремі аспекти існування сфери репродуктивного здоров'я були предметами досліджень Н. Авраменко, О. Бацилевої, О. Корольчук тощо.

Мета статті – визначення й обґрунтування підходів до формування завдань державного управління у сфері репродуктивного здоров'я населення України.

Соціально-економічні зміни, які відбуваються на сьогодні в Україні на фоні погіршення демографічної ситуації та стану здоров'я населення зумовлюють особливу значимість проблеми збереження репродуктивного здоров'я в Україні. Покращення репродуктивного здоров'я населення найактивніше сприяє відновленню порушеного дисбалансу у демографічному стані української держави та сприяє відновленню її генофонду. Тому питання збереження репродуктивного здоров'я населення України є одним з основних у напрямків формування та реалізації державної політики у цій сфері.

У державній програмі “Репродуктивне здоров'я нації” на період до 2015 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 1849 від 27.12.2006 р., репродуктивне здоров'я визначається як таке, що є “невід’ємною складовою частиною здоров'я нації в цілому і має стратегічне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства” [1]. Отже, є важливою складовою у економічному, політичному та соціальному потенціалі держави.

Щодо того, коли вперше людина замислилася над проблемою збереження здоров'я та тривалості активного життя можна погодитися з думкою О. Федько, що у філогенезі людини проблемі здорового способу життя надавалося важливе значення в релігійній, філософській, соціально-політичній, історичній, правовій та етичній думці давніх Єгипту, Вавилону, Риму, таких народів, як перси, індійці, китайці тощо. Вагома частина цієї філософсько-теоретичної спадщини й нині не втратила своєї цінності, а проблеми, пов'язані зі способом життя, які виникли в давні часи, залишаються актуальними для нас і на сьогодні. Відомо, що в Індії за 6 століть до н. е. у “Ведах” були узагальнені основні принципи здорового способу життя і пропонувалися раціональні поради щодо збереження здоров'я людини. У творі Гіпократу “Про здоровий спосіб життя” проблема збереження здоров'я розкривається як певна гармонія, якої потрібно прагнути і досягати шляхом дотримання низки профілактичних заходів. В античному світі з'являються традиції ведення здорового способу життя. Суспільство турбується про стан здоров'я нації. Від того, як вихована дитина, яким є її спосіб життя, значною мірою залежить і стан дитячого здоров'я – не тільки фізичного, а й психічного. Факт доброго здоров'я був основним критерієм для забезпечення інтелектуального розвитку майбутніх поколінь. В епоху Середньовіччя пріоритет відновлення і збереження здоров'я вбачався у знаннях природи людини. У XVI–XVIII ст. особливість розвитку суспільних відносин в окремих державах накладає свій відбиток на формування здорового способу життя населення і на форми відображення цього феномена в суспільстві [2].

Однак, одним із перших, хто почав досліджувати систему репродуктивного здоров'я, став у кінці ХУІІІ ст. Т. Мальтус. У своїй праці “Досвід про закон народонаселення” (1798 р.) він стверджував, що збільшення кількості новонароджених призводить до зменшення ресурсів для існування кожного з них, і відповідно до перенасичення ринку праці. Вводячи у науковий обіг поняття “природного” закону, дослідник протиріччя на рівні явищ – демографічного і економічного зводить до рівня протиріччя їх законів – зростання населення і економічного зростання [3].

У доповіді Державної служби статистики України “Про соціально-економічне становище України за січень-листопад 2013 року” фіксується чисельність наявного населення в Україні станом на 1 листопада 2013 р., яка становила 45447,0 тис. осіб. Упродовж січня – жовтня 2013 р. чисельність населення зменшилася на 106,0 тис. осіб, що в розрахунку на 1000 наявного населення становило 2,8 особи. Водночас у десяти регіонах країни зафіксовано приріст населення: Севастополь (міськрада), м. Київ, Закарпатська, Київська, Рівненська, Волинська, Чернівецька області, Автономна Республіка Крим, Івано-Франківська та Одеська області (6,3 – 0,1 особи на 1000 наявного населення) [4].

Зменшення чисельності населення країни відбулося за рахунок природного скорочення – 128,9 тис. осіб. Порівняно з січнем – жовтнем 2012 р., обсяг природного скорочення збільшився на 15,4 тис. осіб, або з 3,0 до 3,4 особи в розрахунку на 1000 наявного населення. Природне скорочення спостерігалось у 22 регіонах країни, і тільки в м. Києві, Закарпатській, Рівненській, Волинській та Чернівецькій областях зареєстровано природний приріст населення (відповідно, 4453, 3262, 2624, 1038 та 58 осіб). Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 77 народжених. Рівень народжуваності зменшився з 11,5 особи на 1000 наявного населення у січні – жовтні 2012 р. до 11,1 у січні – жовтні 2013 р. [5]. Отже, демографічна ситуація, за даними Державної служби статистики України, не є позитивною для України та вимагає нових підходів у вирішенні проблем депопуляції та відповідно, вирішення проблем приросту населення. Демографічна ситуація в країні безпосередньо залежить від продуманої політики у сфері збереження та охорони репродуктивного здоров'я населення країни, що своєю чергою, привертає увагу багатьох дослідників, науковців, політиків, державних службовців.

У рамках Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) репродуктивне здоров'я визначається як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб або фізичних дефектів. Репродуктивне здоров'я розглядається крізь призму репродуктивних процесів, функцій і систем на всіх етапах життя. Репродуктивне здоров'я передбачає, що у людей є можливість вести відповідальне і безпечне статеве життя і що у них є можливість відтворювати себе і мати здорових дітей. За цього мається на увазі право чоловіків і жінок бути поінформованими та мати доступ до безпечних, ефективних, доступних і прийнятних методів регулювання фертильності за своїм вибором. Репродуктивне здоров'я за визначенням ВООЗ, також означає право доступу до відповідних послуг охорони здоров'я, що дозволить жінкам бути впевненими у своїй безпеці під час вагітності та пологів, а також надання подружнім парам шанс мати здорових дітей.

Репродуктивне здоров'я як складова загального здоров'я, основні елементи репродуктивної поведінки та проблеми, пов'язані з ним, розглядались і розглядаються багатьма науковцями. Так, В. Князевич у свій час зазначив, що сьогоднішня прирівнює проблему репродуктивного здоров'я населення до глобальних проблем, вирішення яких впливає на існування нації загалом. Наразі стан репродуктивного здоров'я в Україні перебуває далеко за межами міжнародних стандартів і характеризується низьким рівнем вирішення проблем у цій сфері [6].

Н. Авраменко, Д. Барковський розглядають репродукцію як складний біологічний феномен, за допомогою якого природа реалізує програму збереження і продовження

роду, що набуває важливого значення в Україні, з її несприятливим у демографічному відношенні розвитком. Основними причинами зменшення кількості українців, на думку дослідників, є зменшення народжуваності, збільшення смертності внаслідок економічних та екологічних факторів [7].

У Російській Федерації в 2011 р. Федеральною службою державної статистики спільно з Міністерством охорони здоров'я, за підтримки Фонду ООН у сфері народонаселення і Центром з контролю і профілактики захворювань (США), вперше було проведено дослідження репродуктивного здоров'я жінок. В оприлюдненому звіті, зокрема, зазначалось, що репродуктивне здоров'я населення – важлива соціально-демографічна складова розвитку держави і суспільства. Отже, значна частина світових служб репродуктивного здоров'я потужних структур інтеграційного на національного рівня кваліфікують репродуктивний процес та його ефективність не тільки в кількісному, але й в якісному відношенні, що визначає демографічну безпеку держави та життєздатність нації загалом.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає репродуктивне здоров'я як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя. Відповідно, репродуктивна поведінка людини впливає на її здоров'я та розвиток, стаючи глобальним та фундаментальним питанням розвитку усього людства.

На сьогодні значна частина населення України не може активно реалізувати свої репродуктивні права, зокрема через недосконалу систему охорони репродуктивного здоров'я, брак достовірної та чіткої інформації. Економічна та демографічна криза в Україні відсунула на задній план проблему, що досі трактується як тільки оздоровча, хоча вона, безумовно, впливає на питання національної безпеки.

Зазвичай, у сучасних наукових дослідженнях розкривається суть лише окремих елементів репродуктивного здоров'я. Соціальна обумовленість репродуктивних процесів та репродуктивного здоров'я призвела до того, що часто проблему починають розвивати дослідники соціальної сфери – соціологи, соціальні психологи та педагоги. Так, наприклад, Н. Слободяник розглядає репродуктивне здоров'я з погляду на народження здорової дитини передусім у плані психологічного благополуччя, оскільки першопричиною до розвитку різних захворювань і адиктивної поведінки є психологічне здоров'я людини [8]. А. Гльоза розвиває тезу про педагогічні проблеми, вважаючи що педагоги не готові працювати у напрямку розвитку і збереження репродуктивного здоров'я дітей [9]. Американський соціолог Е. Гіденс стверджує, що кожне суспільство має свій "образ" здоров'я; соціологічні студії виявляють тісний зв'язок між здоров'ям, захворюваннями і соціально-економічною нерівністю у сучасних державах [10]. Соціологи розглядають розвиток здоров'я, та репродуктивного здоров'я, зокрема, через призму взаємозв'язку соціальних, соціоемоціональних, соціокультурних аспектів міжособистісної комунікації у сім'ї, розвиваючи таким чином один із напрямків соціології – соціологію сім'ї.

Як зазначає М. Сурмач, загальні характеристики, які визначають репродуктивне здоров'я поки не розроблені, тому більшість авторів екстраполюють методологію дослідження суспільного здоров'я на сферу репродуктивного здоров'я та розглядають лише окремі його складові. Однак можна виділити три групи факторів, що визначають репродуктивне здоров'я (табл. 1).

Фактори, які визначають репродуктивне здоров'я [11]

№ з/п	Назва	Суть
1	Демографічні показники певного регіону	Спільні і спеціальні коефіцієнти природного росту населення, характеристики смертності
2	Показники, які характеризують стан здоров'я населення регіону	Патології та ускладнення родових актів, безпліддя, порушення у сфері сексуального здоров'я
3	Санітарно статистичні дані	Дані про поширені методи контрацепції та частоті штучних переривань вагітності

Репродуктивне здоров'я також розглядається через етнопсихологічний контекст. З такого боку М.-Л. Чєпа окреслює комплекс невідкладних проблем:

- батьківство та материнство як етнокультурний феномен;
- віднаходження “слабких ланок” репродуктивної системи в українських реаліях;
- особливості вибору шлюбного партнера;
- конфлікти в моноетнічних та різноетнічних шлюбах;
- репродуктивні прагнення сучасної української молоді тощо [12].

Дослідники також виділяють й інші фактори, які можуть вплинути на формування репродуктивного здоров'я, як наприклад, генетичні властивості, стреси, екологію, побутові умови, професійні умови (умови праці) та інші медико-соціальні характеристики. Зважаючи на це, потрібно доповнити визначення репродуктивного здоров'я. Так, репродуктивне здоров'я – це стан повного фізичного, соціального та психічного здоров'я, який залежить не тільки від генетично запрограмованої моделі, але й від соціально зумовлених факторів зовнішнього середовища. До таких факторів можна насамперед зарахувати комплекс заходів, які об'єктивно організовані політичними інститутами, зокрема переважної державою.

Л. Гармаш, Н. Коцур, Л. Товкун розглядають репродуктивне здоров'я як невід'ємний компонент загального здоров'я людини, який значною мірою визначається умовами формування організму як жінки, так і чоловіка на різних етапах онтогенезу. Водночас дослідники зазначають, що “недостатня сучасна поінформованість молоді відносно проблем планування сім'ї, лібералізація сексуальних стосунків, негативний вплив сучасних засобів масової інформації є однією з актуальних проблем репродуктивного здоров'я. Низький рівень обізнаності щодо методів контрацепції веде не тільки до зростання випадків ранньої, небажаної вагітності, але й до поширення венеричних хвороб, безпліддя, неадекватної репродуктивної мотивації”, роблячи висновок, що проблема є досить актуальною та потребує негайного рішення [13].

Також, до основних проблем репродуктивного здоров'я дослідники зараховують визначення мотивів (репродуктивних мотивів, мотивів народжуваності) – психічних станів особистості, які спонукають індивіда до досягнення різного роду особистих цілей через народження певного числа дітей.

Репродуктивні мотиви переважно поділяються на економічні, соціальні та психологічні. Економічні мотиви спонукають до народження другої, третьої, четвертої дитини у сім'ї тому, що за допомогою цієї події досягаються (або передбачається, що

досягаються) певні економічні цілі, пов'язані з прагненням набути матеріальні блага, а також зберегти або підвищити свій матеріальний статус. Соціальні мотиви спонукають до народження певної кількості дітей у межах існуючих соціокультурних норм і є індивідуальною реакцією на ці норми. Соціальні мотиви існують в тому випадку, якщо діють стимули, що зберігають або підвищують соціальний статус або престиж в очах оточуючих. Відповідно, якщо немає таких стимулів, то немає соціальних мотивів народження дітей. Психологічні мотиви спонукають до народження певного числа дітей завдяки тому, що за допомогою цього досягаються особистісні, тобто внутрішні цілі індивіда. Вони відображають тільки особисту зацікавленість у народженні певного числа дітей у сім'ї. Психологічні мотиви поділяються на два класи залежно від того, в якій якості виступають батьки у відносинах із дітьми: як суб'єкти або як об'єкти [14].

Зарубіжні автори також приділяють увагу проблемам, пов'язаним з охороною та збереженням репродуктивного здоров'я. Так, Г.Бейшенбієва вважає, що репродуктивне здоров'я є одним з основних прав людини, а його охорона є пріоритетним завданням будь-якої держави, для вирішення якої необхідні спільні зусилля секторів охорони здоров'я, економіки і соціальних служб [15]. Тому політика будь-якої держави і програми в галузі охорони здоров'я повинні бути спрямовані на забезпечення фізичного, психічного і соціального благополуччя жінок протягом усього життя [16]. Поняття репродуктивне здоров'я як гармонійності і збалансованості фізичного, статевого, психосексуального, психосоціального розвитку, соматичного та психічного здоров'я підлітка, а не тільки гінекологічні захворювання, вважає А. Самігуліна [17].

Якщо типологізувати науковий доробок у сфері репродуктивного здоров'я, то можна звести його до трьох основних типів:

- напрямок, який стосується медичного розуміння проблем репродуктивного здоров'я та його характеристик. Тут найчастіше виділяють проблеми репродуктивного здоров'я дітей, підлітків, дорослого населення: чоловіків, та більшою мірою жінок;
- напрямок, який характеризує соціо-гуманітарні проблеми репродуктивного здоров'я і розвивається науковцями та дослідниками відповідної сфери: соціологами, демографами, психологами, педагогами;
- політико-правовий напрямок, найменш розкритий, що висвітлює проблеми, пов'язані із державним управлінням щодо стану та процесу розвитку репродуктивного здоров'я в Україні та у світі загалом.

Можна погодитися із думкою деяких українських дослідників, що розвиток охорони репродуктивного здоров'я, підвищення показників народжуваності української нації не можна здійснити лише медичними, чи соціальними заходами. Попередження загроз депопуляції, до якої призводить негативні здобутки у галузі збереження репродуктивного здоров'я можливе за умови реалізації ефективної державної політики з охорони репродуктивного здоров'я. Існує постійний і тісний зв'язок між системою державного управління та охороною репродуктивного здоров'я. "Більше того, у будь-якому суспільстві мають місце причинно-наслідковий зв'язок і взаємозалежність між державною політикою і соціальним розвитком, взаємообумовленість їх динаміки та структури. Так, фінансові вкладення в охорону репродуктивного здоров'я, що є частиною державної політики охорони репродуктивного здоров'я, життєво важливі для економічного зростання країни" [18].

Таким чином, на підставі здійсненого аналізу теоретико-методологічних підходів до визначення проблем репродуктивного здоров'я уточнено та запропоновано основні

системні концепти до розуміння проблем репродуктивного здоров'я та його характеристик. Виділено комплекс медико-психологічних, соціо-гуманітарних та політико-правових проблем у сфері репродуктивного здоров'я, серед яких останній, який висвітлює проблеми, пов'язані із державним регулюванням стану та процесу розвитку репродуктивного здоров'я в Україні та у світі загалом, є найменш розкритим.

Література

1. Про затвердження Державної програми "Репродуктивне здоров'я нації" на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1849 від 27.12.2006 р. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF>.
2. Філософські та соціально-екологічні проблеми медицини [Текст] / за ред. проф. М. В. Кривоносова, доц. А. П. Алексеєнко, доц. І. С. Кратенка. — Х. : [б. в.], 2002. — 215 с.
3. Мокрецов С. Є. Державне регулювання охорони репродуктивного здоров'я в Україні [Текст] : монографія / С. Є. Мокрецов. — К. : ТОВ НВП "Інтерсервіс", 2011. — 441 с.
4. Про соціально-економічне становище України за січень – листопад 2013 року [Електронний ресурс] : Доповідь Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Там само.
6. Князевич В. М. Розвиток національної системи охорони здоров'я: стан, перспективи та шляхи розбудови / В. М. Князевич // Східноєвропейський журнал громадського здоров'я [Текст]. — 2008. — №3 (3). — С. 23—37.
7. Авраменко Н. В. Аспекти репродуктивного здоров'я населення України / Н. В. Авраменко, Д. Е. Барковский // Запорожский медицинский журнал [Текст]. — 2010. — Т. 12. — № 3. — С. 71—73.
8. Слободяник Н. В. Вікова динаміка розвитку людської психіки та репродуктивне здоров'я / Н. В. Слободяник // Психологічні проблеми збереження репродуктивного здоров'я [Текст] : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (1 – 2 грудня 2005 р.) / упоряд. : М.-Л. А. Чапа, Н. В. Слободяник. — К. : Міленіум, 2005. — С. 30—42.
9. Гльоза А. Н. Педагогічні проблеми репродуктивного здоров'я дітей / А. Н. Гльоза // Психологічні проблеми збереження репродуктивного здоров'я [Текст] : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (1 – 2 грудня 2005 р.) / упоряд. М.-Л. А. Чапа, Н. В. Слободяник. — К. : Міленіум, 2005. — С. 135—138.
10. Там само. — С. 135—138.
11. Там само. — С. 135—138.
12. Там само. — С. 135—138.
13. Гармаш Л. Репродуктивне здоров'я студентської молоді: соціальні та психолого-педагогічні аспекти / Л. Гармаш, Н. Коцур, Л. Товкун // Гуманізація навчально-виховного процесу [Текст] : зб. наук. пр. / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. — Вип. LVIII. — Ч. II. — Слов'янськ : СДПУ, 2011. — С. 29—36.
14. Сім'я та демографічна політика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bukvar.su/sociologija/page,3,72130-Sem-ya-i-demograficheskaya-politika.html>.
15. Бейшенбиева Г. Дж. Репродуктивное здоровье женщин и влияние на него медико-социальных факторов / Г. Дж. Бейшенбиева // Таврический медико-биологический вестник [Текст]. — 2009. — № 3 (47). — Т. 12. — С. 149—152.

16. Гіденс Е. Соціологія [Текст] / Е. Гіденс. — К. : Основи, 1999. — С. 151.
17. Самигуллина А. Репродуктивное здоровье девочек-подростков и совершенствование гинекологической службы в Кыргызской Республике [Текст] / А. Самигуллина. — [Б. г. : б. и.], 2012. — 95 с.
18. Мокрецов С. С. Державне регулювання охорони репродуктивного здоров'я в Україні... — 441 с.

O. Shtohryn

**CONTEMPORARY APPROACHES TO THE PROBLEMS
OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF REPRODUCTIVE HEALTH
OF THE POPULATION**

The approaches to forming the problems of public administration in the field of reproductive health of the population in Ukraine are substantiated. On the basis of analysis of reproductive health problems the main system approaches concerning reproductive health and its theoretical and methodological characteristics are suggested. The complex of medical and psychological, socio-humanitarian, political and legal problems in reproductive health field that are closely related to public administration in the field of reproductive health in Ukraine are defined.

Key words: public administration, reproductive health, protection of reproductive health, legal provision of reproductive health.